

вмір героя. Тут присутній прийом демонстрації сили героя як гіпертрофованої фізичної спроможності людини (Геракл, Тезей...). Окрім того, життя і вчинки героя давньогрецьких міфів детермінуються двома вихідними чинниками: теогонічним (він має божественного батька чи матір) та теомодальним (герой своїми вчинками має здійснювати волю певних богів).

Натомість, в давньоукраїнських епічних творах герой постає значною мірою соціально - морально детермінованою особистістю. Ця особистість є носієм певних сімейних, релігійних, звичаєвих моральних визначеностей і рис. Якщо герою давньогрецького міфу зазвичай протистоїть зла міфічна істота чи зла воля богів, то в текстах давньоукраїнського героїчного епосу такою силою є певна історична постать – чи абстрактно-узагальнена (завойовник-татарин), чи навіть відомий в історії персонаж. Хоча, при цьому і в староукраїнському епосі зустрічаємо залишки міфологічної опозиції «герой – чудисько (змій)».

У давньоукраїнському епосі йдеться про боротьбу не задля вузьких, дрібних цілей і не за власні вигоди чи особисте благополуччя героя, з його індивідуальною долею. Боротьба точіться за найвищі цінності та ідеали усього народу за певної доби. І боротьба ця є дуже напруженою, що вимагає від героя докладання усіх його зусиль, навіть спонукає до самопожертви. Врешті-решт в епічному творі завжди приходиться довгоочікувана перемога. Отже, йдеться не про особисту боротьбу й перемогу. Вона є загальнонародною. Такою фабулою вивопнені і «Слово о полку Ігоревім», і літописні оповіді про татаро-монгольську навалу та інші епічні твори.

Давній епос звичайно змальовує ідеальну реальність та ідеальних героїв. Якщо ж торкатися історичних творів, - то тут діють історичні герої, а ідеалізуються тільки певні деталі. Дослідники стародавнього українського героїчного епосу доводять, що епічні білини, плачі є значно давнішими за історичні пісні: і перші, і другі торкаються народної душі і свідомості на різних історичних сходинках та розповсюджуються у різних формах. Героїчні епічні твори зазвичай ґрунтуються на художньому вимислі. А сюжети історичних пісень походять із самої дійсності. Таким чином, останні є продуктом більш пізніх часів і є більшою мірою саме раціональним усвідомленням реальності, ніж прадавній героїчний епос.

Величезний історичний досвід народів узагальнюється в епосах в художніх образах надзвичайної сили. Саме таке чуттєве узагальнення, емоційна квінтесенція – є однією з найважливіших ознак епосу. Величавість і простота, монументальність і природність – саме вони і поєднані в найкращих зразках епічної духовної спадщини народів.

Порівнюючи староукраїнський та давньогрецький героїчні епоси, маємо звернути увагу на те, що, приміром, на відміну від широкого плину гомерівських «гекзаметрових хвиль», - у давньоукраїнських думах і баладах очевидним є потужне поєднання ліризму з драматизмом, яке вражає і зворушує слухача. Але при цьому, - як для давньогрецької міфології, так і щодо давньоукраїнського героїчного епосу - витоками їх формування є плачі та поховальні голосіння. За найвиразніший приклад маємо плачі за Гектором, Патроком та Ахілом у гомерівській «Іліаді». А пісні-плачі за часів Київської Русі, очевидно, були перехідною ланкою між поховальними голосіннями та історичними піснями як окремими жанрами, що були створені українцями в боротьбі з іноземними завойовниками.

Отже, як давньогрецькі героїчні міфологічні твори, так і стародавній український героїчний епос – це вмістилище знань народу про самого себе, оцінювання народом самого себе; це – найглибші історичні джерела з притаманною їм культуротворчою та націєтворчою функціями.

ЧЕКАЛЬ Людмила

ІРРАЦІОНАЛЬНА АКсіОЛОГія В ФіЛОСОФії УКРАїнського СОКРАТА – ГРигОрія СКОВОРОДИ

Між цими двома видатними постатями в світовій філософії – ціла історія людства: майже двадцять три століття. При всій, мабуть, однаково значущій для свого часу і своєї вітчизни величї їх дури і розуму – їх поєднала й любов до мудрості, філософії. Ці два мислителі мають багато спільного у своїх вченнях. Але, однак, їх погляди щодо світу й людини мають і значні відмінності. Йдеться про давнього грека Сократа, який жив у V столітті до н.е., та «українського Сократа» - Григорія Сковороду, що жив і творив у XVIII сторіччі.

Обом філософським натурам цих двох геніїв були властиві блискучі здібності і пам'ять, високе почуття людської гідності, мужність і піднесений спосіб мислення. При цьому обидва мудреці добре розуміли, що такі таланти, поєднані з ораторською майстерністю, привертатимуть до їх носіїв увагу співгромадян, які часом прагнуть залучити їх до різних варіантів використання таких дарів у марнотних, негідних цілях. Лестоці та догоджання людей можуть відвести мислителя від істинного шляху, затьмарити розум пихою та самовдоволеністю. Тому обидва філософи обирають однаковий життєвий шлях – долю мандрівного філософа, вчителя для широких верств слухачів.

Перед Сократом, як і перед Сквородою, постає те саме питання: «Чи суперечать одне одному два прагнення – зосередитись на філософських роздумах і дослідженнях чи невимушено й вільно філософувати в бесідах і діалогах? Якщо вберігати душу від виснажливих мислительських студій і досліджень, - чи не буде це втратою часу для справжнього шукача мудрості?» Однак, очевидно, обидва філософи, кожний своєї доби, але у однаковому для обох мислителів символічно-образному стилі мислення – знаходять відповідь на це питання в тому, що філософська істина – це, передусім, справедливість. А філософ (як зазначається у сократичному діалозі «Держава» Платона) має піклуватись про те, щоб якомога більша кількість людей навчилася розуміти справедливість, відрізнити добро від зла. А це, таким чином, і є гуманістичне покликання філософії та необхідна умова для її існування.

Однак і вчення Сократа, і філософія Сквороди демонструють свій, особливий оригінальний підхід до істинного шляху сприйняття і тлумачення світу й людини в ньому. Сократ постає тут як чи не найпершим раціоналістом, зокрема і в тлумаченні цінностей та людських чеснот. Так, з діалогів Платона ми можемо дізнатись про думки Сократа про безпосередній зв'язок результату вибору людини на бік добра чи зла, її моральних вчинків – із мірою знання, раціонального переконання щодо цих та інших цінностей.

Якщо для Сократа «юнак гарний своєю «ідеєю», думкою», а людський розум – є для філософа потужною силою, майже всесильним знаряддям світосприйняття, - то для українського засновника «філософії серця» Григорія Сквороди головним для людини у світлопізнанні та самопізнанні є саме вона – серце, душа. Розум, за Сквородою, - не зможе відповісти на головні людські «світобудовні» та буттєво-значущі питання. Так само раціонально-пізнавальні прагнення і зусилля не виправдовують смисло-життєвих сподівань людської душі. А за вибудованими у досконалий текст поняттями завжди заховано головне – глибинний зміст, який відкривається тільки серцю.

Коли Сократ закликає: «Пізнай самого себе!», - він, за думкою Платона у «Філебі», - має на увазі пізнання у собі мислительних, утримуваних пам'яттю, усвідомлених розумом та виражених у мові істин. Йдеться про раціональність як об'єкт і предмет дослідження. Але при цьому у своєму «я знаю про те, що я нічого не знаю» - Сократ, очевидно, певною мірою передбачав носеологічні концепції філософів віддаленого майбуття, які обмежуватимуть сферу компетенції і спроможності розуму і, водночас, позначатимуть межу трансцендентної – невідданого раціональному пізнанню. Цими філософами згодом стали і такі видатні представники класичної метафізики як Й.Фіхте та І.Кант. Такими є й вчення про три світи (макрокосм, мікрокосм і світ символів) та ірраціональна аксіологія Григорія Сквороди. Його «філософія серця» є антропологічною. І сократівське «Пізнай самого себе!» означає тут постійне прагнення людини знайти «вечність в тліни, життя в смерті, востаніє во сні, світ во тме, во лже істина, в плаче радість, в отчаянні надіжду» (Собр. соч. Г.Сквороды. – Т.1, ст. 382. – Спб, 1912). Зрештою, тут йдеться про пізнання людиною Бога в собі. А саме цього розум і неспроможний здійснити. Це – саме та трансцендентна для раціонального пізнання сфера: серце, душа, віра, одкровення.

Григорій Скворода виокремлює ще одну важливу цінність і, водночас, неочиненну для дощільного й гармонійного буття людини чесноту – «сродну працю», яка, на думку філософа, є єдиним джерелом людської радості.

Отже, разом з оригінальністю й унікальністю творчості очевидно для нас є спорідненість життєвих переконань і філософських вчень таких віддалених у часі мислителів, як давній грек Сократ і українець Григорій Скворода, філософії яких було однаково властиве зосередження на людинознавчій, морально-гуманістичній проблематиці та піднесення в людині її чеснот та духовної першооснови.